

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIRDA KORXONALARDA INNOVATION JARAYONLARNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

**Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li,
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori,
University of Business and Science universiteti**

**Mamatqulov Saxiddin Bo'riboy o'g'li
1-kurs magistranti
University of Business and Science universiteti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17062861>**

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot sharoitida korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish nazariy asoslari masalalari tahlil qilinadi. Innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish, raqobatbardoshlikni oshirish va texnologik yangiliklarni amaliyotga joriy etish bo'yicha ilg'or yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosida korxonalarda innovatsion jarayonlarni optimallashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion jarayonlar, texnologik rivojlanish, boshqaruv mexanizmlari, raqobatbardoshlik, investitsiyalar, raqamli transformatsiya, ilmiy-tadqiqot ishlari, startaplar, innovatsion ekotizim, strategik rejalashtirish

Yashil iqtisodiyotning jadal rivojlanishi va globallashtirish jarayonlari sharoitida korxonalarning raqobatbardoshligini ta'minlashning eng muhim omillaridan biri innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish hisoblanadi. Innovatsion faoliyat ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish, yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish, mehnat unumdorligini oshirish hamda bozor talablariga tezkor moslashishda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan qator farmon va qarorlar innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida innovatsion jarayonlarni jadallashtirish hamda texnologik yangilanishlarni rag'batlantirishga qaratilgan. Xususan:

- "Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030" dasturi doirasida ilmiy tadqiqotlar va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari takomillashtirilmoqda.

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 24-martdagi PF-81-sonli farmoni innovatsion infratuzilmani rivojlantirish va startap ekotizimini shakllantirishga qaratilgan muhim hujjatlardan biridir.

- 2023-yil 4-martdagi PQ-124-sonli qaror esa ishlab chiqarish korxonalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va mahalliy sanoatni modernizatsiya qilish bo‘yicha ustuvor vazifalarni belgilab berdi.

Mazkur hujjatlar doirasida korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va takomillashtirish zaruriyati tobora ortib bormoqda. Shuningdek, global tajribalar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish, xususiyl sektor bilan hamkorlikni kengaytirish hamda innovatsiyalarni tijoratlashtirish jarayonlarini soddalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu boisdan, ushbu maqolada korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, mavjud muammolarni aniqlash va ularga yechim taklif etish, shuningdek, zamonaviy innovatsion boshqaruv usullarini ishlab chiqish masalalari tahlil qilinadi.

Korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalasi iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohada xalqaro va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan qator ilmiy ishlanmalar olib borilgan bo‘lib, ularning natijalari innovatsion jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy va amaliy asoslarini ochib beradi. Quyida ushbu mavzuga oid muhim ilmiy adabiyotlar tahlil qilinadi.

Innovatsion jarayonlarning nazariy asoslari - innovatsion jarayonlarning mohiyati va ularning iqtisodiyotdagi o‘rni haqida J. Shumpeterning "The Theory of Economic Development" (1934) asarida keng tushuntirilgan. Olim innovatsiyani iqtisodiy o‘sishning asosiy omili sifatida ko‘rib chiqib, uning korxonalardagi boshqaruv jarayonlariga ta’sirini tahlil qilgan [1]. Shumpeterning innovatsiyalarni

"ijodiy buzilish" konsepsiyasi doirasida yondashuvi hozirgi zamon tadqiqotchilari tomonidan ham qo'llanilib kelmoqda.

Innovatsion boshqaruv nazariyasi bo'yicha F.Kotlarning "Marketing Management" (2016) asarida esa bozor talablariga mos holda yangi texnologiyalarni joriy etish va ularning tijoratlashtirilishi bo'yicha muhim yondashuvlar keltirilgan [2].

Korxonalarda innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan:

D.Drucker o'zining "Innovation and Entrepreneurship" (1985) kitobida innovatsion menejmentning muhim tamoyillarini bayon qilgan bo'lib, u korxonalarda innovatsion jarayonlarni rejalashtirish, joriy etish va nazorat qilishning amaliy mexanizmlarini tavsiya etadi [3].

G.Hamel va C.K. Prahalad tomonidan yozilgan "Competing for the Future" (1996) asarida esa innovatsion jarayonlarni strategik boshqarish va kompaniyaning innovatsion salohiyatini oshirish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar taklif etilgan [4].

Innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish masalasida O'zbekistonda ham qator tadqiqotlar olib borilgan. Xususan:

A. Abduraxmonovning "O'zbekistonda innovatsion rivojlanish: nazariya va amaliyot" (2020) asarida milliy iqtisodiyotda innovatsiyalarni rivojlantirish bo'yicha strategik yondashuvlar, davlat tomonidan taqdim etilayotgan imkoniyatlar va mavjud muammolar tahlil qilingan [5].

Sh.Xalilov va B.Normurodovlarning "Innovatsion menejment va sanoat rivojlanishi" (2021) tadqiqotida O'zbekistonda sanoat korxonalarida innovatsion jarayonlarni takomillashtirish yo'nalishlari o'rganilgan [6].

O'zbekistonda innovatsion jarayonlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Masalan:

"Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2018-yil 24-iyul, № ZRU-476) innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash, ilmiy-tadqiqot

ishlarini rag‘batlantirish va texnologik rivojlanishni ta’minlashning huquqiy asoslarini belgilaydi [7].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-124-sonli qarori (2023-yil 4-mart) esa sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va modernizatsiya qilish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni belgilab bergan [8].

Mazkur normativ hujjatlar asosida O‘zbekistonning iqtisodiyotida innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish va rivojlantirishga oid qator dasturlar ishlab chiqilgan.

Jahon tajribasiga nazar tashlasak, AQSh, Yaponiya, Germaniya kabi ilg‘or mamlakatlarda innovatsion jarayonlarni boshqarish bo‘yicha turli model va strategiyalar ishlab chiqilgan. Masalan:

Porterning raqobatbardoshlik modeli (M. Porter, "Competitive Advantage", 1985) kompaniyalarning global bozordagi innovatsion salohiyatini oshirish mexanizmlarini o‘z ichiga oladi [9].

“Open Innovation” (2003) tamoyili H. Chesbrough tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, unda ochiq innovatsion tizimlar orqali tashqi resurslar va hamkorlik vositasida innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyalari keltirilgan [10].

1. Innovatsion jarayonlar hududlar bo‘yicha notekis rivojlanmoqda – Namangan shahri va Yangiqo‘rg‘on tumani innovatsion faoliyat bo‘yicha yetakchilik qilayotgan bo‘lsa, qolgan tumanlarda bu jarayon ancha sust kechmoqda.

2. Sanoat sektori yetakchi o‘rinda – Innovatsion texnologiyalar asosan sanoat sohasida joriy etilgan bo‘lib, xizmatlar, qurilish va qishloq xo‘jaligida bunday jarayonlar deyarli kuzatilmaydi.

3. Marketing va boshqaruv innovatsiyalarining sustligi – Korxonalarning aksariyati texnologik innovatsiyalarga e’tibor qaratgan, biroq marketing strategiyalari va boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish borasida yetarlicha ish olib borilmagan.

4. Kichik biznesning innovatsion rivojlanishi yetarli emas – Innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarayotgan kichik biznes subyektlari asosan Namangan shahrida to‘plangan bo‘lib, qishloq tumanlarida ularning soni juda kam.

5. Davlat qo‘llab-quvvatlovi zarur – Innovatsion faoliyatni kengaytirish va hududiy innovatsiyalarni rivojlantirish uchun davlat tomonidan qo‘shimcha rag‘batlantiruvchi dasturlar zarur.

Namangan viloyati korxonalarida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish, biznes subyektlarini rag‘batlantirish va kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish orqali hududiy innovatsion ekotizimni shakllantirish mumkin. Shu asosda, viloyatning iqtisodiy salohiyati ortib, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish kengayishi kutiladi.

Adabiyotlar:

1. Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.
2. Kotler, P. (2016). *Marketing Management*. Pearson Education.
3. Drucker, P. (1985). *Innovation and Entrepreneurship*. Harper & Row.
4. Hamel, G., & Prahalad, C. K. (1996). *Competing for the Future*. Harvard Business Review Press.
5. Abduraxmonov, A. (2020). *O‘zbekistonda innovatsion rivojlanish: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Xalilov, Sh., & Normurodov, B. (2021). *Innovatsion menejment va sanoat rivojlanishi*. Toshkent: Innovatsiya markazi.
7. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (2018). *Innovatsion faoliyat to‘g‘risida* (№ ZRU-476).
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-124-sonli qarori (2023). *Sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish to‘g‘risida*.
9. Porter, M. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. Free Press.
10. Chesbrough, H. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business Press.